

વાચનયાત્રા

– સમ્પાદક : મહેન્દ્ર મેઘાણી

[1] માવજતનો મંતર – દોલતભાઈ દેસાઈ

સુરતમાં ‘હકીમચાચા’ની દોઢસો વર્ષ જાણીતી દવાઓની દુકાન. કોકવાર એ દુકાને જઈ ચાચા સાથે વાતો કરવાની મારી ટેવ. એક વાર એક નવયુવક ગોટી લેવા આવ્યો. પ્રથમ બાળકનો એ પીતા બન્યો હતો. હકીમને કહ્યું : ‘બાબાને પાવાની ગોટી આપો. ‘હકીમે પુછ્યું : ‘કેવી ગોટી આપું ? એક વાર ઘસારાવાળી, બે વાર ઘસારાવાળી કે ત્રણ વાર ઘસારાવાળી ?’ યુવક : ‘મને સમજ નથી પડતી. એક વાર ઘસારાવાળી ને ત્રણ વાર ઘસારાવાળી ગોટીમાં શો ફેર ?’ હકીમ કહે : ‘એક વાર ઘસારાવાળી ગોટી, ઓસરીયા પર એક જ ઘસરકો કરો ને પાણી સાથે બાળકને પાવ, તો પેટ ચોખ્ખું રહે. જ્યારે ત્રણ વાર ઘસરકાવાળી ગોટી ત્રણ વાર ઘસવી પડે.’ યુવક : ‘પણ એમાં દવા તો એક જ પ્રકારની ને ?’ હકીમ કહે : ‘બીલકુલ એક જ પ્રકારની દવા, પણ પુટ પુટમાં ફેર. એક ઘસરકાવાળી ગોટીમાં દવા ખુબ ઘુંટીને તૈયાર કરેલી, જ્યારે ત્રણ ઘસરકાવાળી ગોટીમાં દવા ઓછી ઘુંટેલી.’ યુવક કહે : ‘ઓહ ! એટલે ફેર શો ?’ હકીમ કહે : ‘માવજતનો !!’

દવા એક જ, પણ માવજત જુદી ! જેટલી માવજત વધારે તેટલી દવા પર પુટ ચડે ને દવાની માત્રા વધે. પણ દવા એક જ. આ માવજતનો મંતર મને હકીમચાચાએ સમજાવ્યો. આપણા જીવનમાંયે કેટકેટલી બાબતો માવજત માગે. રસોઈ માવજત માગે, આપણી કાયા માવજત માગે, બાળકોનો ઉછેર માવજત માગે, આપણો વ્યવસાય માવજત માગે, માંદગી માવજત માગે.

ઉદવાડા જાઓ તો પટેલ બાપાની વાડી જોજો. વાડીમાં બે ફુટ જ ઉંચા આંબા. વીસ વીસ કેરી લટકે ! ફલાવર-વાઝમાં મુકાય એવાં આંબા-જમરુખી. નાળીયેરીની એવી જાત જે માત્ર છ ફુટ ઉંચી થાય અને ખુબ નાળીયેર આપે. બાપાની સાઠ એકરની વાડી જોઈ, ‘આ બધું કેવી રીતે બને ?’ એમ પુછ્યું. બાપા કહે : ‘માવજત.’ માવજતના મંતરને સમજવો હોય તો એક જ રોજીંદી ક્રીયા લઈએ – રોટલો બનાવવાની ક્રીયા. લોટ-પાણી જુદાં હોય તેને અમુક પ્રમાણમાં એકઠાં કરવાં પડે. માવજત કરનારમાં પ્રમાણભાન હોય. પ્રમાણ ચુક્યા તો પદાર્થ બગડે. પછી મેળવીને લોટ ગુંદવો પડે. મસળવો પડે. મસળવાની ક્રીયા ધીરજ માગે. માવજત કરનારમાં ધીરજની ખુબ જરૂર. મસળીને આખડીયે રોટલો થબેડતાં થાપવો પડે. હળવેક હાથે એ કરવું પડે. એટલે માવજત કરનારમાં હળવેક હાથે કામ કરવાની આવડત જોઈએ. એ રોટલાને તાવડીમાં ધીમે તાપે શેકવો પડે. માવજત કરનારમાં શેકવાની આવડત ને શેકાવાની ધીરજ અને ક્ષમતા જોઈએ. છેવટે કદાચ હાથ દાઝે, પણ રોટલાને દેવતા પર ફુલાવવો પડે. માવજત કરનારને તાપ સહન કરતાં આવડવો જોઈએ. એ સહનશક્તી. અને છેવટે એ રોટલા પર ઘી કે તેલ (જેને સંસ્કૃતમાં ‘સ્નેહ’ કહેવાય) લગાડે. માવજત કરનાર પાસે પુરતા પ્રમાણમાં સ્નેહ હોવો જોઈએ. એક વાર માવજત કરી જુઓ : તમારો રોટલો રુડો લાગશે.

[2] હું થોડો ગાંડો થયો છું ! – જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે

ગુજરાતી હાસ્ય-સાહીત્યને સમૃદ્ધ કરનારા ધનસુખલાલ મહેતાનાં પ્રથમ પત્ની સરલા એમને યુવાન વયે જ છોડીને ચાલી ગયાં. દ્વિતીય પત્નીને કોઈક મનોરોગ થયો. ગાંડપણમાં બધો રોષ એમણે ધનસુખલાલ પ્રત્યે જ ઠાલવ્યો. એમને દેખે ત્યાંથી જે કંઈ હાથમાં આવે તે એમના પર ફેંકે. આખરે ઘરમાં એને રાખવી અશક્ય છે એમ લાગવાથી એને ‘મેન્ટલ હોમ’માં રાખવાનો પ્રબંધ કરવો પડ્યો.

દર શનીવારે ધનસુખલાલ એને મળવા જતા. હું તે વેળા કબીબાઈ હાઈ સ્કુલમાં શીક્ષક તરીકે કામ કરતો હતો. તે શાળાની સામે જ આવેલી એક દુકાનમાંથી જલેબી અને ગાંડીયા કે એવું કોઈક ચવાણું લઈને પત્નીને આપવા સારુ એ ‘મેન્ટલ હોમ’માં જતા. એક વાર એ વીશે વાત નીકળતાં મેં એમને પુછ્યું, ‘તમને આમ દર અઠવાડીયે ત્યાં જતાં કંટાળો નથી આવતો ? તમને એ ઓળખી શકે છે ખરી ?’

‘અરે ! બરાબર ઓળખે છે. મને દેખે છે એટલે દોડતી સામે આવે છે અને જે કંઈ હાથમાં આવે છે તે છુટું મારા પર ફેંકે છે. સુપરીન્ટેન્ડેન્ટે મને કહ્યું પણ ખરું કે, તમને જોઈને એ ઉશ્કેરાઈ જાય છે; તમે ન આવતા હો તો ? અહીં એના ખાવાપીવાનો પ્રબંધ અમે કરીએ છીએ.’

‘ત્યારે જાઓ છો શું કામ ?’ મેં પુછ્યું.

‘અરે ! એમ કંઈ થાય ? એ તો ગાંડી થઈ ગઈ છે. મને ભલે ભુલી જાય. પણ હું થોડો ગાંડો થયો છું ? મારાથી એને કેમ ભુલાય ?’

[3] કેટલું મળ્યું ? – મોહમ્મદ માંકડ

મેકસીકોના એક પ્રદેશમાં ઠંડા અને ગરમ પાણીના ઝરા પાસે પાસે આવેલા છે. ત્યાંની સ્ત્રીઓ પોતાનાં કપડાં પહેલાં ઉકળતા પાણીના ઝરામાં બોળે છે અને પછી બાજુના ઠંડા પાણીમાં તારવીને નીચોવી નાખે છે. આવી સગવડ જોઈને ત્યાં ગયેલ એક પ્રવાસીએ કહ્યું : ‘આવી સરસ કુદરતી સગવડ મળવાથી અહીંના લોકો ઈશ્વરનો આભાર માનતા હશે !’ ‘આભાર ?’ ત્યાંના રહેવાસીએ સામે પ્રશ્ન કર્યો, ‘અરે અહીંના લોકો તો અફસોસ કરે છે કે ઝરામાં ગરમ પાણી તો છે પણ તે સાબુ કે સોડાવાળું નથી !’

કેટલાંક દુઃખો આપણે પોતે ઉભાં કરીએ છીએ, એમાંનું એક દુઃખ આપણા અસંતોષનું છે. સામાન્ય રીતે, માણસ પોતાને જે મળવું જોઈએ તે મળ્યું નથી, પોતાને કેટલો અન્યાય થયો છે એનો જ વીચાર કરે છે. આવા વીચારને કારણે તેનામાં અસંતોષ જન્મે છે અને અસંતોષમાંથી દુઃખ જન્મે છે. આવી રીતે વીચારનાર માણસને અન્યાય થયો હશે અને તેને કારણે તેને કેટલુંક ગુમાવવું પડ્યું હશે; પરંતુ તેને જે પ્રાપ્ત થયું છે તેમાં કેટલી બધી વ્યક્તિઓનો ફાળો છે, તેનો તેને વીચાર આવે છે ખરો ? આપણા જીવનની રચના એટલી અટપટી છે કે આપણે ગમે તેટલા શક્તિશાળી હોઈએ તો પણ; આપણી પાસેનું બધું માત્ર આપણી શક્તિઓને કારણે જ પ્રાપ્ત થઈ શકે નહીં. કેટલી બધી વસ્તુઓ આપણને આપણા પુર્વજો તરફથી વારસામાં મળેલી હોય છે. કેટલું બધું મીત્રોને કારણે પ્રાપ્ત થયું હોય છે. કેટલું દેશને કારણે, સમાજને કારણે, જાણીતા અને અજાણ્યા લોકોને કારણે આપણને મળ્યું હોય છે. આપણે જે કંઈ હોઈએ, જ્યાં હોઈએ, ત્યાં પહોંચવામાં

કેટલી બધી વ્યક્તિઓનો ફાળો છે તેનો જો આપણે વીચાર કરીએ, તો એમના તરફ આપણા મનમાં આભારની લાગણી ઉત્પન્ન થયા વીના રહે નહીં. જે માણસ બીજાના ઋણનો સ્વીકાર કરે છે, તે ઉંડા સુખ અને સંતોષની લાગણી અનુભવી શકે છે.

[4] એકલયાત્રા – ઉમાશંકર જોશી

દરેક મહાન વ્યક્તિના ભાગ્યમાં એકલાપણું લખાયેલું જ હોય છે. એ એક મનુષ્ય જીવનનો વસમો વીરોધાભાસ છે કે જેમ જેમ માણસ વીશ્વ સાથે તાદાત્મ્ય પામવાને માર્ગે વિકાસ સાધે, તેમ તેમ એ વીશ્વથી વધુ ને વધુ વીખુટો પડતો જાય છે; બધાંને પોતાનાં કરવા જતાં પોતે જ એકલવાયો પડી જાય છે. મહત્તા એટલે જ મીત્રરહીત દશા. ટાગોર એકલાપણું પચાવી શક્યા એનું કારણ એ કે બાહ્ય સીદ્ધીઓની પાછળ એમની દોડ હતી જ નહીં. કવી આનંદને લક્ષ્ય કરીને જ સારું જીવન જીવ્યા છે. આનંદની યાત્રા એકલાએ કરી છે, પણ જે આનંદ પામ્યા તેની લુંટ તો આખા જગત પાસે કરાવી છે.

[5] સુવાસની અનાસક્તી – ગુણવંત શાહ

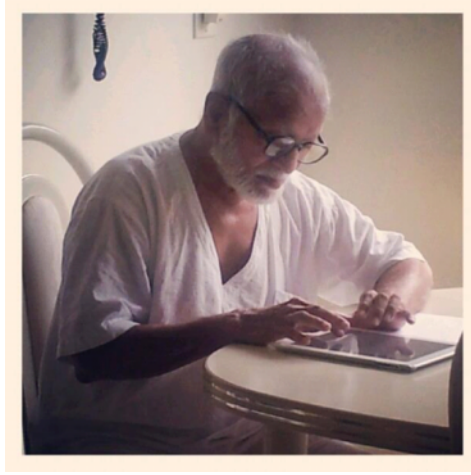
સામેના છોડ પર ધ્યાનસ્થ થયેલા એક પુષ્પની હાજરી ઉંડી પ્રસન્નતાનો ભાવ જગાવી જાય છે. પુષ્પ પોતાની જગ્યા છોડીને સુગંધનો પ્રચાર કરવા ક્યાંય જતું નથી. એ શાંતીથી પોતાના સ્થાને ઉભું છે. એનું હોવું એ જ પુરતું છે. એને અપાર ધીરજ છે. આસપાસ કોઈ સુગંધ માણનારું છે કે નહીં, તેની ચીંતા એ કરતું નથી. પોતાનાં રંગ-રુપને જોનારું કોઈ છે કે નહીં, એ વાતનો એને ઉચાટ નથી. પુષ્પનો દેહ નાશવંત છે. સાંજ પડ્યે એની પાંખડીઓ ખરી પડે છે. પરંતુ પુષ્પનું જે પુષ્પત્વ છે તે અક્ષર છે. પુષ્પ મરે છે; પણ પુષ્પત્વ જીવે છે. પુષ્પ પાસે સુગંધ છે, રંગ છે અને ભવ્યતા છે; પણ આ બધું કોઈને પહોંચાડવાની ચેષ્ટા એ નથી કરતું. એની ભવ્યતા આસપાસ પ્રસરે છે; કારણ કે એ છે. પુષ્પ એ પ્રચારક નથી, પ્રસારક છે. કોયલ ટહુકે છે; પણ તે શ્રોતાઓ માટે નથી ટહુકતી. ટહુકો એના અસ્તીત્વનો એક ટુકડો છે. કોયલનું સંગીત પ્રચરતું નથી; એ પ્રસરતું રહે છે. પ્રચારમાં અપેક્ષા છે, આકાંક્ષા છે; પ્રસારમાં નીજાનંદ છે, મસ્તી છે.

માણસને નીજાનંદ વહેંચવાની પણ એક વાસના જાગે છે. કોયલ પણ નીજાનંદ વહેંચે છે; પણ તે વાસના વગર. આનંદનો પુંજ પડ્યો છે. કોઈને લેવો હોય તો ફાવે તેટલો લઈ લે, અને કોઈ નહીં લે તો પણ હરી-ઈચ્છા. પોતાની આંતરીક સંપત્તી પરખનારું કોઈ નથી, એનો અજંપો કેટલાક સંતોને પણ રહેતો હોય છે. પામર જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાની ઉપદેશકોને ભારે આસક્તી હોય છે. પુષ્પ અનાસક્ત છે. પોતાની સુગંધની સમજ આપવા માટે એ વર્ગો નથી ચલાવતું. ‘સુગંધ પ્રચારક મંડળ’ પણ એ નથી શરૂ કરતું.

[6] લોકોને સાહીત્ય તરફ વાળવા – જયંત કોઠારી

ગુજરાતી વીવેચન શબ્દાળુતામાં રાચતું દેખાય છે. કહેવાનું ઓછું હોય ને ઘટાટોપ વધારે હોય. આવું બધું જોઈએ ત્યારે થાય કે સીધી સરળ ભાષા લખવી એ ખરેખર અઘરું કામ છે, ને અઘરું લખવું એ સહેલું

કામ છે. સીધી, સરળ અભીવ્યક્તી વીચારની ચોકસાઈ ને ચોખ્ખાઈ વીના સંભવતી નથી. અખબારી કોલમની લખાણની ગુણવત્તા પર અસર જરુર થાય છે. લખવા પાછળ જે દૃષ્ટી તથા ખંત હોવાં જોઈએ, તે આપણા કટારલેખકોમાં નથી. કેટલાક તો ચાર-ચાર, પાંચ-પાંચ છાપાંઓમાં લખતા હોય છે. પછી ગુણવત્તા જળવાય કઈ રીતે ? વધારે લોકો સુધી પહોંચી શકે એવાં સામયીકો ખુટે છે. લોકો સુધી જે પહોંચે છે તે સાહીત્યીક નથી હોતાં અને જે સાહીત્યીક છે તેની ભાષા એવી છે કે લોકો સમજી ન શકે. બે વચ્ચે સમન્વય રચાવો જોઈએ. ‘મીલાપ’ એ કામ કરતું હતું. હવે આપણી પાસે એવું સામયીક નથી. લોકોને કલા અને સાહીત્ય તરફ વાળવા એ જ સવાલ છે. લોકો પુસ્તક લેવા ન આવે, તો તમે લોકો પાસે પુસ્તકો લઈ જાઓ. ‘લોકમીલાપ’ એ કામ કરતું આવ્યું છે.

જન્મ : 20 જુન 1923 : છસાત દાયકાઓથી સાહીત્યની ‘ગોવાળી’ કરનાર આ એકમેવ ‘ખેપીયા’ને સહૃદય વંદન. બાણું વર્ષની વયે પણ આ નવા રમકડા-આઈપેડની કરામત શીખવા મથતા આ યુવાન મહેન્દ્રભાઈને સલામ ! એવી યુવાની સૌને મળો... જીવનની સંધ્યાએ મહેન્દ્રભાઈને નીરામય, સંતોષી તેમ જ આનંદકારી જીવન સતત મળજો... જય હો, મીમી !! – **વીપુલ કલ્યાણી**

લંડનસ્થીત મીત્ર **વીપુલ કલ્યાણી** (vipoolkalyani.opinion@btinternet.com : ઈ.વીચારપત્ર ‘ઓપિનિયન’ <http://opinionmagazine.co.uk/> ના તંત્રી)ની સમૃદ્ધ ફેસબુક <http://www.facebook.com/notes/vipool-kalyani/વાચનયાત્રા-સં-મહેન્દ્ર-મેઘાણી/308627842560811> પરથી, એમના સૌજન્યથી સાભાર... ..ઉત્તમ અને મધુ ગજ્જર..

‘સન્ડે ઈ-મહેફીલ’ – વર્ષ: દસમું – અંક: 317 – March 08, 2015

‘ઉંઝાજોડણી’માં અક્ષરાંકન: ઉત્તમ ગજ્જર - uttamgajjar@gmail.com

(મૂળ અક્ષરાંકન – વિપુલ કલ્યાણી- vipoolkalyani.opinion@btinternet.com)

૬સ વરસથી ચાલતી આ 'સ.મ.'ની 'સુ-વાચનયાત્રા'માં આજે આ ૩૧૭મી રચના મોકલાઈ રહી છે.. એની સઘળી રચનાઓની અગીયાર 'ઈ.બુક્સ' થઈ છે અને તે સઘળી મફત ડાઉનલોડ કરવા અમારી વેબસાઈટ <http://gujaratilexicon.com/ebooks/> પર, સાથેસાથે <http://www.ekatrafoundation.org/books/> પર અને <http://aksharnaad.com/downloads/> પર પણ તે મુકાઈ ગઈ છે જે આપ સૌ જાણો છો.

ૃવે એમાંથી ૮૦ જેટલી 'સ.મ.' તો 'કાવ્ય-ગઝલો'ની મુકાઈ ! જેમાં ગઝલો, સોનેટ, ગીતો, મુક્તકો, અછાંદસ, હાઈકુ રચનાઓનું ભારોભાર વૈવીધ્ય છે. ગઝલરસીયા વાચકોના આગ્રહને વશ, અમે બીજી બે ઈ.બુક્સ 'ગઝલ-કાવ્યસૃષ્ટી'ના નામે બનાવી, તે બન્ને ઈ.બુક્સ હવે ફ્રી ડાઉનલોડ થઈ શકે તે માટે : પહેલી બુક http://gujaratilexicon.com/upload/ebooks/Gazal_Kavya_Collection_Of_SeM_Part1.pdf લીંક પર અને બીજી બુક http://gujaratilexicon.com/upload/ebooks/Gazal_Kavya_Collection_Of_SeM_Part2.pdf લીંક પર મુકી છે.. કલ્પિક કરશો કે તરત જ બુક ડાઉનલોડ થવા માંડશે અને તે પછી તેને, તમે ચાહો તે સ્થળે સેવ કરી, તેમાંની સમર્થ કવીઓની હજારેક જેટલી રચનાઓ માણી શકશો..

ડાઉનલોડ ને સેવનો વીધી ન ફાવે તો,
તમારું સરનામું અને ફોન નંબર આપી મને લખજો. બન્ને ઈ.બુક્સ હું તમને મોકલી આપીશ.
..ઉત્તમ.મધુ ગજ્જર.. uttamgajjar@gmail.com

@

More than 3,12,33,000 Gujarati Language lovers have visited
<http://www.gujaratilexicon.com>

More than 42,66,000 have visited Digital Bhagwadgomandal
<http://www.bhagwadgomandal.com>

More than 7,38,000 have visited Lokkosh
<http://lokkosh.gujaratilexicon.com>

More than 1,42,000, have visited Global-Gujaratilexicon
<http://global.gujaratilexicon.com>

@@@@@@